

Формування образу «нової радянської жінки» в УСРР (1920 – 1930-ті рр.):**вимога часу чи ідеологія радянської влади**

У статті аналізується процес формування образу «нової жінки» в УСРР в період 1920-1930-х рр. у порівнянні з європейським виміром. Розкривається проблема даного феномену як вимоги часу чи результату ідеології радянської влади.

Ключові слова: «нова жінка», УСРР, рівноправність, політика.

В статье анализируется процесс формирования образа «новой женщины» в УССР в период 1920-1930-х гг. в сравнении с европейским измерением. Раскрывается проблема данного феномена как требования времени или результата идеологии советской власти.

Ключевые слова: «новая женщина», УССР, равноправие, политика.

This article analyzes the process of forming an image of the "new woman" in the USSR during the 1920-1930's compared with a European dimension. Disclosed problem this phenomenon as the result of requests, or ideology of Soviet power.

Key words: "new woman", Ukrainian Soviet Socialist Republic, equality, politics.

остановка проблеми. Сьогодні гендерна тематика стає дедалі популярнішою, тому дослідження питань, пов'язаних з емансипацією української жінки стають актуальними. Часто вживане в літературі поняття «нова жінка» в історії зіграло одну з вирішальних ролей у вирішенні гендерної нерівності та подоланні існуючих патріархальних стереотипів.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням даної проблеми почали займатися лише після розпаду СРСР, адже за часів існування союзу це вважалося природним процесом і не розкривало інший бік медалі. Адже радянські історики не могли написати, що мета створення «нової жінки» – це спосіб її трудового закріпачення, контролю та підвищення її політичної та трудової активності. Радянські історики, що розкривали суть «нової жінки», але не вказували причини створення такого ідеалу були Болдіна А., Гуцул В., Ковальов Ф., Морской В., Нанкіна А. та інші. Дані автори здебільшого подавали агітаційну інформацію в ЗМІ, а не розглядали причини та сам процес. До пострадянських дослідників можна віднести Богачевську-Хомяк М., Лабур О.В., Терещенко Ю. В., які не лише розкривали зміст ідеалу «нової жінки», а й вказували на його значення та процес його створення.

Мета статті – проаналізувати процес формування образу «нової радянської жінки» в УСРР в 1920-1930-ті рр., з'ясувати чи було це вимогою часу чи зумовлено ідеологією радянської влади, порівняти «нову жінку» європейського зразку та українського.

Рубіж XIX і XX століть виявився тим часом, коли в Європі набирала сили ідеологічний рух за жіночу рівноправність, який призвів до зміни поняття жіночності, що неминуче вимагало свого осмислення. «Нова жінка» стала одним з головних культурних феноменів. Про це свідчить той факт, що в період з 1883 по 1900 рр. понад ста романів було присвячено «новій жінці». Європейська громада раніше переосмислила роль жінки у суспільстві, майже безболісно прийняла новий образ вільної європейської жінки. «Нова європейська жінка» – це втілення жіночності, поєднаної з незалежністю та самобутністю, яка не втрачає бажання бути красунею, модницею, привабливою та молодою.

Якщо «нова жінка» – це автономна особистість, риси якої втілювали в себе жінки, що боролися за незалежність, рівноправність, недоторканість, то «нова радянська жінка» – безликий елемент суспільного механізму [3, с. 335]. Радянська влада намагалася створити єдиний зразок потрібної державі жінки, яка повинна бути опорою у процесі будівництва соціалістичної країни. Саме на таку істоту радянська влада прагнула перетворити українську жінку.

Формуванню образу жінки нового пролетарського типу передували історичні, політичні та ідеологічні чинники. По-перше, це революція 1917-1920 рр., яка поклала початок створенню нової держави та активізації не лише суспільно-політичних, а й жіночих питань. По-друге, це прийняття першої Конституції СРСР та УСРР, що стало початком законодавчого закріплення рівності між чоловіком та жінкою. Тепер жінка мала змогу опинитися за кермом влади і від її підтримки залежало утримання цієї влади в руках інших, тому кожна політична партія пропагувала свої проекти «суспільно активної жінки» [7, с. 205].

Комуністична партія намагалася створити видимість, що формування образу «нової жінки» є необхідною умовою створення рівноправного суспільства. Риси «нової жінки» європейського зразку прирівнювалися до розбещеності та недопустимості, тому були запропоновані риси саме радянської «нової жінки». Відповідно до цієї ідеї були визначені складові образу «нової жінки» – жінка-трудівниця і жінка-активістка [7, с. 205]. Зокрема, у протоколі засідання організаторів жінвідділів від 21 вересня 1920 року в Губкомі КП(б)У було відмічено, що селянки повинні бути відправлені на курси міліціонерок, має бути проведена агітаційна робота серед дружин робітників з цього питання [16. Оп.1. Спр.302. Арк. 69]. Отже, жінка переставала виконувати суто жіночі функції, її можливості зрівнювалися з чоловічими, тим самим руйнуючи існуючі стереотипи щодо виключної ролі жінки-матері.

Під час колективізації та проведеної радянською владою індустріалізації жінка відіграла надзвичайно важливу роль. Про неї писали: «В форменном кителе механизатора, при всех наградах...» [11; с. 110]. Отже, нічим не відрізнялась від чоловіка і від жіночності нічого не залишилося.

Домашня робота також входить в обов'язки жінок, що повертає їх до патріархального суспільства. З'являється образ «мати-робітниця» та «мати-колгоспниця», що свідчить про те, що жінка повинна була поєднувати домашнє господарство, роботу та головне своє завдання – народжувати та виховувати дітей. Отже, надання жінці рівних прав і можливостей не покращило її становище, а навпаки звалило на неї подвійний тягар.

Першим зверненням до образу «жінки-суспільниці» стала риторика запрошень. Вже на початку створення журналу «Комунарка України» наголошувалось, що «компартія запрошує жінок на широкий простір державної діяльності, запрошує управляти державою, будувати нові форми життя» [10, с. 7]. Аргументом став відомий вислів В. Леніна, що «кожна кухарка повинна вміти керувати державою» на протигагу поширеному до революції прислів'ю «куриця не птиця, а жінка не людина» [8, с. 123].

У протоколі засідання Повітового Пленуму КП(б)У 11 листопада 1920 року відзначалося, що жінку необхідно підняти в її розвитку та підняти її революційність. Жінка виховує майбутнє покоління, тому треба відкрити їй очі щоб вона виховувала молодь в дусі комуністичної свободи. Кожен партієць повинен надати жінкам знання про вільний характер участі в органах та заходах через школи партійної грамотності [15. Оп.1. Спр.158. Арк.7].

Створити ідеал «нової жінки» неможливо було лише духовно та психологічно. Ідеологія намагалася вплинути на всі аспекти жіночого життя. Завжди є стереотип поведінки жінки, її вигляду. Велика Жовтнева революція вперше в усьому світі ліквідувала соціальну диференціацію костюму. Виникло поняття – масовий костюм для працюючих [13, с. 14]. Багато хто намагався ввести у виробництво не лише однаковий робочий костюм, а зовсім нову модель одягу, яка б підкреслювала жіночність, а не сковувала. Але всі спроби закінчувалися невдало, тому що тільки партія могла вирішувати «підходить» це радянській жінці чи ні [13, с. 22].

В одному з номерів журналу «Комунарка України» за 1928 рік стаття присвячувалася моді радянської жінки, точніше критиці моди як суспільного явища. В ній зазначалося, що «...законодавцями буржуазної моди завжди були великосвітські проститутки. Буржуазія вишукувала різні форми наготи в жіночому одязі. Намагання жінок перейняти буржуазну моду поставило її в економічну залежність від чоловіка, що і призводить до повної залежності» [14, с. 6].

Отже, нав'язувалася думка про те, що мода – це негативне явище для радянського суспільства і, що будь-які прояви жіночої краси чи наготи є принизливими для самої жінки. Чоловік повинен розглядати жінку як товариша, а не як особу протилежної статі. В пролетарській моді повинні були відбитися розмах соціалістичного будівництва, про що свідчить тогочасне гасло «Наша мода – красива простота, легкість, гнучкість. Наша мода – гігієна» [14, с. 6]. У роки культурної революції була оголошена боротьба з модою, жіночністю та елегантним одягом. Такі лозунги були лише методом для «закривання жіночих очей», саме так було найлегше відвернути жінку від недомагання, бідності, нестачі. В Європі ж навпаки, мода вважалася одним з шляхів самовираження «нової жінки».

Психологічно жінку зламати було дуже легко, адже вона сама хотіла перебороти існуючі стереотипи підкореної чоловіком жінки. Тому кожна жінка йшла на всі міри, які пропонувалися владою. Були стерті межі між жіночими та чоловічими рисами, існував універсальний шаблон. «...Русый локон еле выбивается из-под картуза...», саме так інколи ще пробивалися жіночі принади, які суворо критикувалися у суспільстві, пресі, пропаганді [11; с. 110].

Якщо європейська жінка самостійно подала ідею свого нового образу в маси та політику, то українська жінка лише виконувала постановки радянської влади без самостійних дій.

Образ «нової жінки» об'єктивно оцінила українка, що проживала в Канаді: «Жінка в СРСР має бути всім, тільки не «жінкою». Присадкувата, незграбна, з сірим обличчям, з твердим поглядом, з великими, набрякшими від тяжкої праці, руками. Вона не дбає про свій зовнішній вигляд, зачіску, моду, капелюшки, тому що їй це не доступно. Навіть у великих містах мало коли можна побачити

елегантних жінок, а якщо такі і зустрічаються, то це жінки дипломатів чи артистки. Через це немає красунь і ніхто не обирає «Міс СРСР» [9, с. 8]. Отже, створення «нового образу» було не просто закономірністю для радянського суспільства, а й необхідністю для радянської влади. Зрівнявши жінок з чоловіками у правах, необхідно було зрівняти їх і у обов'язках.

Політика радянської влади була спрямована на викорінення жіночого бажання дбати про свою зовнішність, щоб відвернути увагу від браку одягу, інших предметів вжитку, жахливих умов життя. Колись українські дівчата були відомі своєю красою поза межами України, а тепер видавалися «незграбними». Голод і тяжка праця відволікли жінку від краси [9, с. 10].

На думку радянського керівництва, «нова жінка» мала бути атеїсткою. Віра в Бога замінювалася вірою в Комуністичну партію. Ось як писали про таких жінок: «Когда я зашла к нашей делегатке, то удивилась, увидев в углу заместь привычных икон уголок Ленина. Вот побольше б таких» [4, с. 30]. Вірна соціалістичній ідеї жінка – зразок для наслідування, гідна громадянка країни. Цікавим було те, що радянська влада пояснювала ідею відвернення від релігії тим, що церква завжди принижувала жінку. Церква забороняла жінці входити до алтарю, виконувати обов'язки попа, духовним особам заборонялося одружуватися з вдовами, що за словами партії принижувало жінку і ставило її в ганебне становище [6, с. 16-17].

У журналі «Комунарка України» зверталися до жінок: «Робітниці, вчіться, щоб пізнати брехню церкви і як вона нас намагається захопити» [5, с. 22], «Религия – главный тормоз, мешающий женщине развиваться, быть на равне с мужчиной» [2, с. 23]

Для підкріплення взятої гіпотези щодо того, що жінка повинна була перетворитися на чоловіка, можна привести той аргумент, що дівчина повинна була проходити таку ж військову підготовку, як і парубок: фізичний розвиток, марширування, укріплення статури, що робило її більш витривалою, міцною, сильною [1, с. 30]. Існували жіночі військово-стрілецькі гуртки, гуртки надання першої медичної допомоги. Подаються такі статистичні дані, що «... в лютому на стрілковому змаганні брало участь 18 жінок...» [12, с. 14]. Отже, жіноче населення заохочувалося до військової справи, жінка могла на рівні з чоловіком займатися військовою чи стрілецькою справою, бути офіцером.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що у 1920–1930-х рр. у радянському суспільстві був офіційно репрезентований образ «нової жінки», проте, по суті, нестабільний образ лише зовнішньо відображав феномен емансипації, внутрішньо багато в чому ратифікуючи патріархальні цінності і ідеологію. Необхідно провести паралель, відмітивши, що в Європі образ «нової жінки» однозначно став вимогою часу, був самостійно осмислений і сформований жіночою громадськістю. Поступове сприйняття та втілення даного образу змінило свідомість європейського народу в бік гендерної рівності та забезпечення рівноправних умов життя. То у випадку з радянським образом «нової жінки» його формування та нав'язування відбувалося не знизу (тобто з народних мас), а зверху (за допомогою пануючої ідеології). Тому осмислення даного образу відбувалося повільно й неоднозначно. Лише використання партійної ідеології, засобів масової інформації, відділів по роботі серед жінок, профспілок та громадських організацій змусило жінку прийняти нову роль. Але необхідно не забувати, що українська жінка з задоволенням йшла на кардинальні зміни, впровадженні комуністичною партією, так як сама хотіла стати рівноправним членом суспільства і вийти з тіні чоловіка. Отже, на перший план у формуванні образу «нової жінки» на території УСРР в 1920-1930-х рр. вийшла саме ідеологія комуністичної партії, а не вимога часу, що стало ключовим у подальшій репрезентації на радянському просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Б.А. Женские секции и организации// Коммунистка. – 1920. – №1 – 2. – С. 30 – 31.
2. Б.А. Религия// Комунарка Украины. – 1924. – №7. – С. 23.
3. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884 – 1939/ М. Богачевська-Хомяк – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
4. Болдіна А. Побольше таких (воспоминания)/А Болдина// Работница. – 1924. – №12. – С. 30
5. Гуцул В. Женщина и религиозность/ В.Гуцул// Комунарка Украины. – 1924. – №7. – С. 22.
6. Ковалев Ф. Религия и женщина/ Ф. Ковалев// Комунарка Украины. – 1924. – №5. – С. 16 – 17.
7. Лабур. О.В. «Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920-1930-х років/ О.В.Лабур// Краєзнавство. – 2010. – №3. – С. 205 – 213.
8. Ленин В.И. О роли женщины в обществе и опыт решения женского вопроса в социалистических странах/ В.И. Ленин // Материалы Международного симпозиума, по священного 100-летию со дня рождения В.И. Ленина. – М., 1972. – 189 с.
9. Логуш М. Вигляд жінки в СРСР/ Марія Логуш// Наше життя. – 1955. – Ч.4 – С.8, Ч.5 – С.10.
10. Морской В. Работница в партии/ В Морской// Комунарка Украины. – 1924. – №3. – С. 7 – 8.
11. Мужество в красной косынке. Очерки/ Под ред. Капраленко З.П. – Донецк: Донбас, 1975. – 204 с.

12. Панкіна А. Жінка змінює оборону СРСР/ А. Панкіна// Комунарка України. – 1928. – № 12. – С. 14.
13. Стриженова Т. Из истории советского костюма/ Т. Стриженова. – М: Советский художник, 1972. – 112 с.
14. Туркельтауб Л. Культурна революція та побут/ Л. Туркельтауб// Комунарка України. – 1928. – № 14. – С. 5 – 6.
15. Ф.1 (П). – Оп.1. – Спр.158. – Арк.7.
16. Ф.1(П). – Оп.1. – Спр.302. – Арк.69.